

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ СЮЖЕТНО-РОЛЬОВОЇ ГРИ

FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE IN CHILDREN OF SENIOR PRESCHOOL AGE BY MEANS OF ROLE-PLAYING GAME

Статтю присвячено проблемі формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку засобами сюжетно-рольової гри.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури авторами розкрито генезу проблеми формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку засобами сюжетно-рольової гри та тлумачення терміну «комунікативна компетентність». Здійснено теоретичний аналіз провідних державних документів: Закон України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», Базовий компонент дошкільної освіти, у яких окреслено провідні завдання у контексті формування комунікативної компетентності дошкільника. Зазначено, що актуальність дослідження обумовлено змінами, що відбуваються у системі освіти, новими потребами сучасного суспільства (обсяг знань, умінь і навичок, що необхідні дітям дошкільного віку для навчання й повноцінного існування в сучасному суспільстві), передовим педагогічним досвідом педагогів. У статті проаналізовано погляди вчених щодо особливостей та специфіки формування комунікативної компетентності у дошкільників. Акцентовано увагу на тому, що у дітей старшого дошкільного віку гра є провідним видом діяльності, через яку вони пізнають світ. Відповідно до цього, основним методом формування комунікативної компетентності у дошкільників є сюжетно-рольова гра. Авторами визначено педагогічний потенціал упровадження сюжетно-рольових ігор, що включає засвоєння предметної й соціальної дійсності, інтелектуальний, емоційний і моральний розвиток особистості. У статті наведено перелік сюжетно-рольових ігор, які сприяють формуванню комунікативної компетентності старшого дошкільника. Обґрунтовано психологічну, педагогічну сутність, розвивальні, виховні та інші можливості гри як поліаспектного феномену. За результатами теоретичного аналізу проблеми авторами сформульовано висновки та окреслено перспективи подальших досліджень у визначеному напрямку.

Ключові слова: компетентність, комунікативна компетентність, діти старшого

дошкільного віку, гра, сюжетно-рольова гра, дошкільна освіта

The article is devoted to the problem of formation of communicative competence in children of senior preschool age by means of role-playing game.

Based on the analysis of psychological and pedagogical literature the genesis of the problem of formation of communicative competence in children of senior preschool age by means of role-playing game and the interpretation of the term «communicative competence» were revealed. Theoretical analysis of the leading state documents was carried out: Law of Ukraine «On Education», «On Preschool Education», Basic component of preschool education, which outline the leading tasks in the context of the formation of communicative competence of a preschooler. It is mentioned that the relevance of the study is due to the changes taking place in the education system, the new needs of modern societies (the amount of knowledge, skills and abilities that preschool children need for education and full existence in modern society), by leading pedagogical experience of teachers.

The article analyses points of view of scientists regarding the features and specifics of communicative competence formation in preschoolers. It is emphasized that for older preschool children, game is the leading activity through which they learn about the world. According to this, the main method of formation of communicative competence in preschoolers is role-playing game. The authors determined the pedagogical potential of the implementation of role-playing games, which includes assimilation of objective and social reality, intellectual, emotional and moral development of the individual. The article gave the list of role-playing games that contribute to the formation of communicative competence of a senior preschooler. Psychological, pedagogical essence, educative and other opportunities of a game as a multifaceted phenomenon are substantiated. Based on the results of the theoretical analysis of the problem, the authors formulate conclusions and outline the prospects for further research in this direction.

Key words: competence, communicative competence, children of senior preschool age, game, role-playing game, preschool education.

УДК 373.2.015.31:316.454.5]:37.091.33
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/64.2.29>

Сиваш С.В.,
канд. пед. наук,
ст. викладач кафедри дошкільної та початкової освіти
Запорізького національного
університету

Трипольська Н.В.,
студентка II курсу факультету
соціальної педагогіки та психології
Запорізького національного
університету

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Інтенсивні зміни, що відбуваються останнє десятиліття у суспільстві, задають нові вимоги до особистості. Головним завданням української політики в умовах реформування є забезпечення якісної освіти на основі змісту його фундаментальності та відповідності актуальним та перспективним потребам особистості, нашого суспільства та держави. У дошкільній освіті – це досягнення належної якості освіти досягається через оновлення змісту освіти, засобів, методів, технологій в умовах інновацій, зростання певних значущих

компетентностей дітей дошкільного віку, зафіксованих у державних документах: Законі України «Про освіту», «Про дошкільну освіту».

Про значущість проблеми формування комунікативної компетентності дітей дошкільного віку зазначено у Базовому компоненті дошкільної освіти, де визначено, що «провідним завданням у контексті навчання у ЗДО визначено розвиток мовлення дитини, її активну позицію у процесі оволодіння мовленням» [2].

Закон України «Про дошкільну освіту» також окреслює провідні завдання у контексті

формування комунікативної компетентності дошкільника і визначає, що пріоритетним завданням сучасної освіти є «формування особистості дитини, розвиток її здібностей, формування у дитини дошкільного віку моральних норм, набуття нею життєво-соціального досвіду» [1, с. 68].

Незважаючи на той факт, що діти XXI сторіччя з перших років свого життя опановують цифровий простір, їх словниковий запас набагато більший, ніж у ровесника років 10–15 тому, це свідчить про необхідність надавати більше уваги проблемі правильно організованої комунікації та розвитку культури мовленнєвої поведінки дитини, оскільки саме дошкільний період розвитку людини є сензитивним у становленні її мовлення як способу пізнання світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз актуалітетів досліджуваного явища в психології та педагогіці свідчить, що науковці надають належну увагу вищезокресленій проблемі, зокрема таким аспектам, як:

- комунікативні здібності особистості досліджували Л. Бірюк, Н. Вітюк, В. Гаркуша, П. Гончарук, Л. Карамушка, Я. Коломінський, С. Максименко, К. Роджерс, Л. Савенкова, М. Савчин, Я. Шкурко та ін.;

- теорію і практику формування комунікативної компетенції – В. Андрієвська, М. Вашуленко, О. Власова, А. Волинець, Н. Дзюбишина-Мельник, А. Коваленко, А. Пасічник, І. Товкач, В. Федоренко, В. Федорчук, В. Черевко, Т. Щербан та ін.;

- психолого-педагогічні та організаційні аспекти формування комунікативних навичок і умінь – С. Бондаренко, О. Винославська, В. Каплінський, В. Мотирко, В. Семиченко, Т. Шепеленко;

- феномен комунікативної компетентності дошкільників є предметом досліджень А. Богуш, Ж. Горіної, Л. Калмикової та ін.

- ґенеза комунікації, де взаємини дітей розглядалися як продукт взаємодії у спілкуванні (І. Зотова, О. Квас, О. Коваленко, І. Луценко, О. Мартинчук, Т. Піроженко).

Значна кількість наукових праць присвячена аналізу інтеракційної сфери дошкільників та її впливу на становлення взаємовідносин у колективі однолітків, зокрема: діяльнісному опосередкуванню міжособистісних відносин (В. Абраменкова, О. Запорожець, В. Мухіна, Х. Шакуров та ін.).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Вивчення формування та розвитку комунікативної компетентності дітей дошкільного віку є однією з досліджуваних педагогічних проблем. Але в той же час, усвідомлення недостатньої теоретичної та практичної розробленості проблеми, вирішення якої відповідало б потребам сучасного суспільства та особистості дітей старшого дошкільного віку може бути

розглянуто як обґрунтування необхідності її дослідження.

Мета статті полягає у теоретичному аналізі проблеми формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку засобами сюжетно-рольової гри.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо, що старший дошкільний вік – сензитивний період для формування основних груп компетентностей, серед яких вагома роль відводиться комунікативній компетентності. Протягом останніх років посилилась увага науковців до феномена комунікативної компетентності дошкільника як ключового компонента соціалізації особистості, одного з важливих показників готовності особистості до полікультурної комунікації.

Термін «компетентність» походить від латинського слова «competere», яке вказує на сферу знань та досвіду, у яких людина добре обізнана. У перекладі з англійської мови «competence» означає здатність, уміння, або компетенцію. Поняття «компетентність» є основою для визначення змісту комунікативної компетентності у контексті вивчення особливостей її формування у старших дошкільників.

Трактуючи зміст поняття «комунікативна компетентність» провідні науковці найчастіше розглядають його як здатність встановлювати та підтримувати необхідні контакти з людьми. До складу комунікативної компетентності включають певну сукупність знань, умінь та навичок, що забезпечують ефективне здійснення комунікативного процесу [3].

Якщо донедавна вважалося визначення комунікативної компетентності як «сукупності навичок і вмінь, необхідних для ефективного спілкування», то на сьогодні категорія комунікативна компетентність розглядається значно ширше і містить в собі особистісний аспект.

Наприклад, І. Черезова під поняттям «комунікативна компетентність» розуміє здатність до продуктивного, партнерського спілкування з іншими людьми, наявність вмінь і навичок, що забезпечують ефективне спілкування [8].

Дослідниця І. Черезова виділила складові комунікативної компетентності:

- орієнтування у різних ситуаціях спілкування;
- спроможність ефективно взаємодіяти з оточенням;
- адекватна орієнтація людини в самій собі;
- готовність і уміння будувати контакт з людьми;
- знання, уміння і навички конструктивного спілкування;
- внутрішні ресурси, необхідні для побудови комунікативної дії [8].

У Базовому компоненті дошкільної освіти зазначено, що комунікативна компетентність – здатність

дитини до спілкування з однолітками і дорослими, здатність будувати діалог у різних формах конструктивної взаємодії, підтримувати партнерські стосунки, здатність заявляти про свої наміри і бажання, узгоджувати свої інтереси з іншими, домовлятися, за потреби аргументовано відстоювати свою позицію [2].

Дослідниця О. Максимова вказує, що рівень комунікативної компетентності дошкільників залежить від розвитку когнітивних процесів, таких як: пам'ять, мислення, увага і уява; від здатності усвідомлювати свої дії, а також від розвитку їх мотиваційної сфери, на яку здійснюють вплив вікові, особистісні та психологічні особливості кожного дошкільника. Формування комунікативної компетентності у дитини залежить від засвоєних нею моральних норм суспільства і особливостей соціальної взаємодії, адекватного сприйняття різних ситуацій. Науковиця визначає комунікативну компетентність дитини як рівень її здатності взаємодіяти з іншими людьми, оволодіння соціальною реальністю та здатність контролювати свою поведінку й поведінку інших під час спілкування [5].

Отже, ми з'ясували, що комунікативною компетентністю є здатність особистості застосувати у конкретному спілкуванні знання мови, способи взаємодії з навколишнім світом, навички роботи у групі, володіння різними соціальними ролями.

Загально визнаним є факт закріплення статусу провідної діяльності дітей дошкільного віку за грою (Л. Венгер, Л. Виготський, Л. Леонт'єв, В. Мухіна, Л. Обухова, Д. Ельконін та ін.). За твердженням Л. Виготського, гра – джерело розвитку особистості, що створює зону найближчого розвитку: «по суті через ігрову діяльність і рухається дитина» [4].

Гра – це своєрідний, властивий дошкільному віку спосіб засвоєння суспільного досвіду. У грі формуються всі сторони дитини, відбуваються значні зміни в її психіці, що готують перехід до нової вищої стадії розвитку. Цим пояснюються величезні виховні можливості гри, яку психологи вважають провідною діяльністю дошкільника.

За визначенням Л. Виготського гра «створює зону найближчого розвитку дитини, у грі дитина завжди вища за свій середній вік, вища за свою звичайну поведінку; він у грі хіба що на голову вище самого себе» [4].

Слід зазначити, що наукового, єдиного, загального для всіх визначення гри немає досі, і всі дослідники (біологи, етнографи, філософи, психологи) відштовхуються від інтуїтивного усвідомлення, відповідної культури, певної реальності та місця гри, яке вона займає у цій культурі.

Але є твердження, яке об'єднує дослідників із різних сфер у визначенні дитячої гри: гра для дітей – це спосіб пізнання світу. У грі діти розвивають важливі компетентності, які будуть їм необхідні протягом усього життя. Під час гри дитина

повністю занурюється у процес, бере на себе відповідальність, стає цілеспрямованою, почуватися комфортно, радісно, а головне – має можливість ініціювати діяльність і розвивати власну ідею, активно взаємодіяти з іншими учасниками гри і в такий спосіб навчатися [7]. І як результат – діти, які розвиваються через ігровий досвід, мають добре розвинені навички спілкування, командної роботи, вміння генерувати нові ідеї, виявляти ініціативу, критично мислити та оперувати інформацією. Пізнавати, вивчати та розуміти світ навколо через гру та дію на власному досвіді набагато цікавіше, ніж просто отримувати теоретичну інформацію про нього. Коли діти навчаються через гру, вони – вмотивовані, з упевненістю намагаються вирішити складні завдання, експериментують, досліджують, ставлять запитання, творчо мислять, створюють щось нове, а що найголовніше – не бояться помилитися, бо у грі завжди можна спробувати знову і знову [7].

Поступово гра розвивається і переходить на новий етап – сюжетно-рольову гру. У цьому форматі гра полягає у розіграванні дітьми певного сюжету, де кожен з них відіграє певну роль. Ця форма гри має безцінні можливості для навчання, виховання та пізнання. Вона відображає природну активність дитини, що дозволяє їй досліджувати світ, розвивати стосунки з іншими дітьми, навчатися співчуттю, співпереживанню та навичкам надання допомоги й підтримки. М. Айзенбарта твердо переконаний, що це ефективний засіб формування комунікативної компетентності дошкільника, його моральних якостей, насамперед, через емоційні враження дитини, завдяки присутності у цих іграх улюблених персонажів [1].

Сюжетно-рольова гра позитивно впливає розвиток комунікативної активності дитину старшого дошкільного віку. Вона вже усвідомлює різні причини дій людей, як стосовно неї особисто, так стосовно дорослих та її однолітків, дитина легко сприймає та входить у роль в процесі сюжетно-рольової гри. Гра не лише стимулює розвиток пізнавальної сфери дитини-дошкільника, але й навчання, втрата сюжетів з життя відкриває нові можливості, осягає нові поняття, дії, мотиви, вчинки, навчиться їх оцінювати.

У сюжетно-рольовій грі діти старшого дошкільного віку розвивають навички та здібності спілкування один з одним, формують здатність підкорятися чужим вимогам. У грі зі складним сюжетом та ролями, які створюють широкий простір для фантазії та імпровізації у дітей не тільки формується комунікативна компетентність, а й творче мислення та уява.

Сюжетно-рольові ігри спрямовані на: формування емоційної чуйності, емпатії; готовності до спільної діяльності з однолітками; засвоєння правил і цінностей, прийнятих у суспільстві; формування

шанобливого ставлення та почуття приналежності до сім'ї, групи дитячого садка, дорослих та однолітків; розвиток комунікації, формування здатності взаємодії старшого дошкільника з дорослими та однолітками; формування самостійності, самоконтролю та спрямованості своїх дій.

Проаналізувавши різну науково-педагогічну літературу нами визначено, що сюжетно-рольова гра має наступні компоненти: ігровий задум; ігровий сюжет; ролі, які беруть на себе діти в процесі гри; ігрові дії, які реалізують взяті на себе ролі дорослих і стосунки між ними; ігрове використання предметів, їх умовна заміна; реальні стосунки між граючими; правила, що диктуються самою грою та створюються дітьми або пропонуються дорослими. Старший дошкільник у сюжетно-рольовій грі програє різні ситуації, які пов'язані з людськими стосунками, всю систему дій в цих ситуаціях та причинно-наслідкові зв'язки для себе і оточуючих. В сюжетно-рольовій грі дитина діє спочатку дієво, емоційно, а потім інтелектуально освоює систему людських відносин.

Учена Н. Михайленко виділила дві основні умови, реалізація яких уможливує виконання дитиною різних ролей: по-перше, необхідно сформулювати у дитини емоційно-позитивне ставлення до персонажа, який представлений у сюжеті гри; по-друге, дитина має виокремити не одну, а ряд дій, які властиві цьому персонажу, які визначають його стосунки з оточуючими, усвідомити способи поведінки (лікар оглядає хворого, виявляє турботу про стан його здоров'я, робить уколи, міряє температуру, виписує ліки тощо) [5, с. 98].

Однією з особливостей сюжетно-рольової гри для дітей є їхня потреба в товаришах, без яких гра втрачає свій сенс. Під час взаємодії з однолітками у процесі гри, старший дошкільник вчиться працювати в команді, слухати інших, бути лідером або підкорятися іншим, розподіляти обов'язки, діяти справедливо, почувати себе частиною групи і при цьому зберігати свою унікальність.

Сюжетно-рольові ігри мають велике педагогічне значення, оскільки сприяють успішній соціалізації. Самостійно виправляючи допущені помилки, дитина набуває досвіду соціальної поведінки, що готує її до майбутнього дорослого життя. Діти навчаються чітко та логічно висловлювати свої думки, вдосконалюють навички використання мовленнєвих засобів, поєднуючи вербальні та невербальні методи спілкування.

Наведемо перелік сюжетно-рольових ігор, які сприяють формуванню комунікативної компетентності старшого дошкільника. Сюжетно-рольова гра «Зіпсований телефон» призначена для групи дітей (бажано 5-6 учасників) та спрямована на поліпшення комунікативного розвитку дітей. Ця гра сприяє розвитку їхнього словникового запасу, вмінню використовувати словесні та невербальні

засоби спілкування, а також покращує навички уваги, мислення, сприйняття і пам'яті. Головна мета гри полягає в тому, щоб учасники максимально точно відтворили зміст початкового висловлювання після його послідовного передавання через всю гру. Сюжетно-рольова гра «Асоціації» сприяє розширенню словникового запасу дітей, розвиває їх здатність спілкуватися у групі, навчає дисципліни та доброзичливості, збагачує їх емоційними враженнями.

Відтак, наведені міркування дають нам можливість стверджувати, що психологічна, педагогічна сутність, розвивальні, виховні та інші можливості гри як поліаспектного феномену втілені в її ознаках: гра є активною формою пізнання; кожній грі властива значуща для дитини мета; гра спрямована на розвиток креативності, винахідливості, ініціативності, кмітливості, фантазії, критичного мислення тощо.

Отже, впровадження ігрових прийомів і методів в освітній процес закладів дошкільної освіти сприяє збільшенню свободи молодшого школяра як суб'єкта учіння; набуття дитиною на творчодіяльній основі унікального досвіду; формуванню творчої особистості; удосконаленню комунікативних умінь і навичок дітей, їхньої здатності працювати в команді; розвитку креативних здібностей, оперативної пам'яті, самоконтролю та ментальної гнучкості, що вкрай необхідні для навчання у школі та протягом життя.

Висновки. Таким чином, ігрові технології є оптимальним педагогічним засобом формування основ комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку, оскільки в їх основу закладено провідний вид діяльності дітей – гра, в ході якої дитина найповніше розкриває свої можливості та більш ефективно засвоює соціально-культурний досвід людства. Крім того, гра здатна впливати на формування та розвиток усіх структурних компонентів комунікативної культури здобувача дошкільної освіти. Реалізація завдань формування комунікативної компетентності дошкільника можлива під час застосування ігрових технологій, вкладених у формування чи розвиток значимих для повноцінної взаємодії комунікативних умінь.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у визначенні актуального рівня сформованості комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку та розробці комплексу заходів, спрямованих на підвищення його рівня в умовах організації освітнього процесу онлайн з застосуванням можливостей сучасного медіапростору.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Айзенбарт М. Ігрова діяльність у контексті соціально-комунікативних умінь старших дошкільників. Актуальні питання гуманітарних наук : зб. наук. пр. молодих вчених. Дрогобиц. держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка. Дрогобиц. : 2015. Вип. 9. С. 68–73.

2. Базовий компонент дошкільної освіти / авт. кол. : А. Богуш, Г. Бєленька, О. Богініч, Н. Гавриш [та ін.]. Київ : 2018. 26 с.

3. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика : Теорія і практика навчання дітей рідної мови : підручник. Київ : Вища шк., 2007. 542 с.

4. Варій М. Й. Загальна психологія : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.

5. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.

6. Максимова О. Формування комунікативної компетентності дитини дошкільного віку як запорука її успішної адаптації до навчання в школі. Педагогічна

освіта: теорія і практика : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. Івана Огієнка; Ін-т педагогіки НАПН України. Вип. 20(1–2016). Ч. 2. 2016. С. 229–234.

7. Сущенко Л. О. Нейропсихологічний підхід у навчанні і креативній діяльності дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами. URL : http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2021/75/part_3/9.pdf (дата звернення 10.10.2023).

8. Черезова І. Комунікативна компетентність як базова якість особистості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки*. 2014. Вип. 1. С. 103–107.